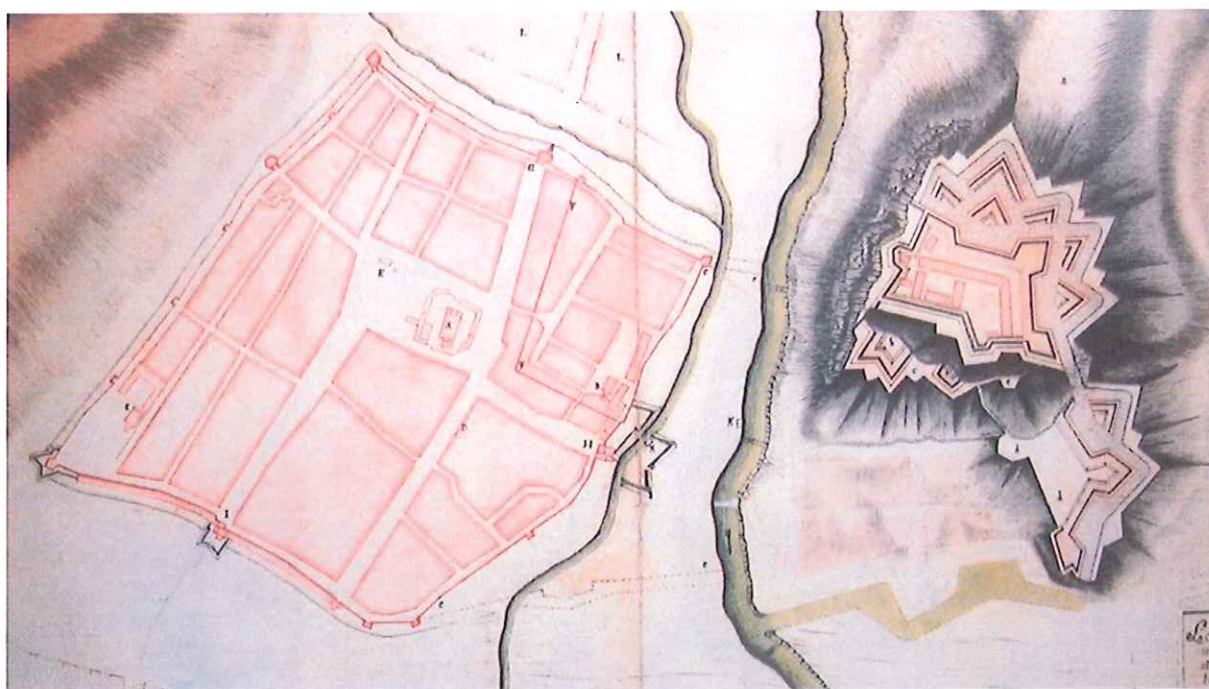

STUDIU ISTORIC

CETĂȚUIA CLUJ-NAPOCA

IULIE 2017

FOAIE DE CAPĂT

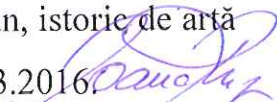
Volum: Studiu istoric – Cetățuia Cluj-Napoca

Adresă ansamblu: Zona delimitată de: limita estică a parcelei din str. Dragalina nr. 70, str. Șerpuitoare nr. 1-27 fundul de parcelă, str. Șerpuitoare și str. Augustin Bunea, str. Călărașilor frontul nordic, str. Cetății frontul estic de la nr. 25 la nr. 55, limita vestică a parcelei din str. Galilei nr. 18, Aleea scărilor, str. Dragalina frontul nordic de la Aleea scărilor la nr. 70, Cluj-Napoca, județul Cluj

Cod LMI 2015: *CJ-II-a-A-07240*

Zona de studiu: Zona cuprinsă între Strada Cetății, Strada Călărașilor și Strada Șerpuitoare (nu cuprinde versantul sudic al colinei, până la Strada Dragalina).

Beneficiar: Municipiul Cluj-Napoca

Elaborat: lect. dr. Ioana Rus-Cacovean, istoric de artă
specialist MCC, 554S/24.03.2016.

BORDEROU

Foaie de capăt	p. 2
Borderou	p. 3
1. Introducere	p. 4
2. Context istoric	p. 5
2.1. Instaurarea stăpânirii habsburgice în Transilvania și Cluj	p. 5
2.2. Considerente urbanistice și arhitecturale generale ale Clujului în secolul XVIII	p. 5
3. Cetățuia	p. 6
3.1. Istoricul cetății	p. 6
3.2. Amplasament, planimetrie și volume	p. 21
3.3. Elemente de fortificare	p. 21
3.4. Alte edificii	p. 28
4. Inventarul de valori al ansamblului	p. 30
5. Recomandări	p. 31
6. Surse	p. 32

ÎNTOCMIT:

LECT. DR. IOANA RUS-CACOVEAN, ISTORIC DE ARTĂ

SPECIALIST MCC, 554S/24.03.2016.

STUDIU ISTORIC

1. INTRODUCERE

Prezentul *Studiu istoric* s-a întocmit ca suport de documentare pentru obiectivul de investiții „*Amenajare Cetățuia Cluj-Napoca*”, la solicitarea primită din partea Municipiului Cluj-Napoca. Memoriul are ca obiect de studiu ansamblul aflat pe Lista Monumentelor Istorice din România cu codul *CJ-II-a-A-07240*, vizând zona cuprinsă între Strada Cetății, Strada Călărașilor și Strada Șerpuitoare, dar nu cuprinde și versantul sudic al colinei, până la Strada Dragalina.

Sursele utilizate pentru întocmirea prezentului memoriu sunt izvoarele specifice ale domeniului istoriei artei, acestea fiind precizate detaliat în aparatul critic al documentației (note de subsol în infrapagină și în capitolul final). Surse de primă importanță au fost documentele și planurile de arhivă ale Cetățuii și Clujului, respectiv fotografiile de epocă.

În ceea ce privește etapele de construcție ale acestui ansamblu, acestea au fost studiate în istoriografia de specialitate de numeroși cercetători. Cele mai importante studii care prezintă în detaliu datele istorice ale Cetățuii sunt lucrările: Țoca, Mircea, *Clujul baroc*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, pp. 21-24; Sabău, Nicolae, „Giovanni Morando Visconti in Transilvania. Intorno a un piano inedito per „il Castello” di Cluj”, în Sabău, Nicolae (ed.), *Maestri Ticinesi In Transilvania Tra Cinquecento e Settecento*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2007, pp. 51-79.

Prezentul *Studiu istoric*, susținut de aparatul critic și ilustrațiile incluse în text, are ca scop prezentarea detaliată a *Istoricului etapelor de construcție și a transformărilor suferite de Cetățuia Clujului*, pe baza informațiilor culese din sursele primare și istoriografia de specialitate, alături de analiza din punct de vedere morfologic și stilistic a elementelor ansamblului care s-au păstrat până în prezent. Aceste date sunt precedate de un subcapitol care prezintă *Contextul istoric*, reprezentate de *Instaurarea stăpânirii habsburgice în Transilvania și Cluj*. De asemenea, s-a alcătuit un *Inventar de valori* al ansamblului, alături de un set de *Recomandări*, corelate cu concluziile cercetării in situ.

Precizăm totuși nevoia ca expertizele și intervențiile ce urmează să fie realizate asupra acestui ansamblu să fie supravegheate de specialist, pentru ca noile informații ce vor apărea pe parcurs să completeze studiul de față.

2. CONTEXT ISTORIC

2.1. INSTAURAREA STĂPÂNIRII HABSBURGICE ÎN TRANSILVANIA ȘI CLUJ

În secolul al XVII-lea, cele mai de seamă domenii ale vieții Clujului înregistrează o stagnare, ca o consecință a situației politice create după ocuparea Oradiei de către turci și transformarea acesteia în pașalâc, în 1660. Ajuns în situația de „cetate de margine”, Clujul își pierde statutul de oraș liber regesc, în schimbul statutului de oraș nobiliar (*oppidum nobilium*), cu consecințe însemnate.¹

Însă, înfrângerea turcilor sub zidurile Vienei la 1683, de către coaliția austro-polonă, a dus la deschiderea căii cuceririlor în estul Europei pentru Austria, fapt ce va inaugura o nouă etapă în istoria Clujului.² Austria își concentrează acum toate puterile pentru ocuparea de noi teritorii în sud-estul european. În 1686 armata austriacă trece hotarele principatului autonom al Transilvaniei, aflat sub suzeranitatea Porții Otomane, punând stăpânire pe Cluj și Dej și continuându-și drumul către Sibiu, cu pretextul apărării împotriva unor atacuri turcești și tătărești.³ În aceste condiții, în capitala imperiului, reprezentanții principatului sunt siliți să semneze la 28 iunie 1686, Tratatul Hallerian, o înțelegere prin care – în schimbul recunoașterii lui Mihaly Apafi ca principe și a fiului său ca moștenitor – Transilvania trece sub protecția împăratului, iar la Cluj și Deva, pentru a garanta înțelegerea, sunt instalate garnizoane habsburgice.⁴

Ca urmare, trupele intră în Cluj și impun la scurt timp Tratatul de la Blaj (2 octombrie 1687), care, printre alte obligații, prevedea încartiruirea și întreținerea trupelor austriece în 12 orașe și cetăți, printre care se număra și Clujul. Ocuparea efectivă a celor 12 orașe și cetăți din tratat a urmat un an mai târziu, iar pacea austro-turcă de la Karlowitz din 26 ianuarie 1699 a consfințit pe deplin instaurarea stăpânirii habsburgice asupra principatului Transilvaniei.⁵

Clujul își menține și în această perioadă poziția de important centru politic, economic, cultural și artistic al principatului, între 1695-1697, 1719-1732 și definitiv din 1790, fiind reședința Guberniului.⁶

2.2. CONSIDERENTE URBANISTICE ȘI ARHITECTURALE GENERALE ALE CLUJULUI ÎN SECOLUL XVIII

Schimbările de stăpâniri, evenimentele dramatice și calamitățile care se succed de la sfârșitul

¹ Mircea Țoca, *Clujul baroc*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 9.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 10.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, pp. 10-11.

secolului al XVII-lea, au marcat puternic înfățișarea orașului. Astfel, o bună parte din clădirile Clujului au fost mistuite de marele incendiu din 1697. În timpul răscoalei lui Rákóczi, în apropierea Clujului se dau numeroase bătălii (1704), care pustiesc suburbiile și afectează zidurile de apărare ale orașului, iar în timpul răscoalei din 1784 orașul are de suferit din cauza inendierilor frecvente. Un număr mare de clădiri din lemn sau piatră aflate intra muros cad pradă incendiului din 1798, care afectează și primăria orașului. La rândul ei, populația este decimată de numeroasele epidemii de ciumă recurente din 1710, 1719, 1738-1739.⁷

În ciuda situației politice nefavorabile și a numeroaselor calamități, populația Clujului se afla într-un proces de creștere numerică, dublându-se de la 7500 înainte de 1738, la 14000 în 1835.⁸

Creșterea populației determină în mod direct și o înnoire și extindere a suprafeței clădite, afectate de incendiile amintite anterior.

Grefat în mod artificial pe fondul tradiției locale cu o particulară dăinuire a formelor Renașterii târzii, stilul baroc în Clujul secolului al XVIII-lea a fost determinat în mod direct de realitățile politice transilvane.⁹ Încă din primii ani după cucerire, programul imperial era limpede, înainte de toate în arhitectură, și el va fi aplicat în mod exemplar în orașul a cărui crescândă importanță economică, dar mai ales social-politică și culturală, îi va asigura în 1790 rangul de reședință a Guberniului.¹⁰

Astfel, în primele decenii ale stăpânirii habsburgice asupra orașului, programul edilitar va fi orientat în mod programatic înspre trei obiective principale, alături de ridicarea de reședințe nobiliare, care vor marca arhitectura orașului începând cu secolul al XVIII-lea:

1. construirea unei cetăți care să adăpostească garnizoana militară necesară controlului asupra orașului (actuala Cetățuie);
2. înălțarea unei impunătoare biserici pentru ordinul iezuit, un eficient instrument al puterii imperiale (actuala Biserică Piaristă);
3. deschiderea de școli menite să-i formeze pe fiii nobililor ca funcționari credincioși ai puterii centrale (actuala clădire Echinox).¹¹

3. CETĂȚUIA

3.1. ISTORICUL CETĂȚII

Aceasta era situația politică și administrativă a Transilvaniei în momentul în care inginerul

⁷ *Ibidem*, p. 11.

⁸ *Ibidem*, pp. 11-12.

⁹ *Ibidem*, p. 20.

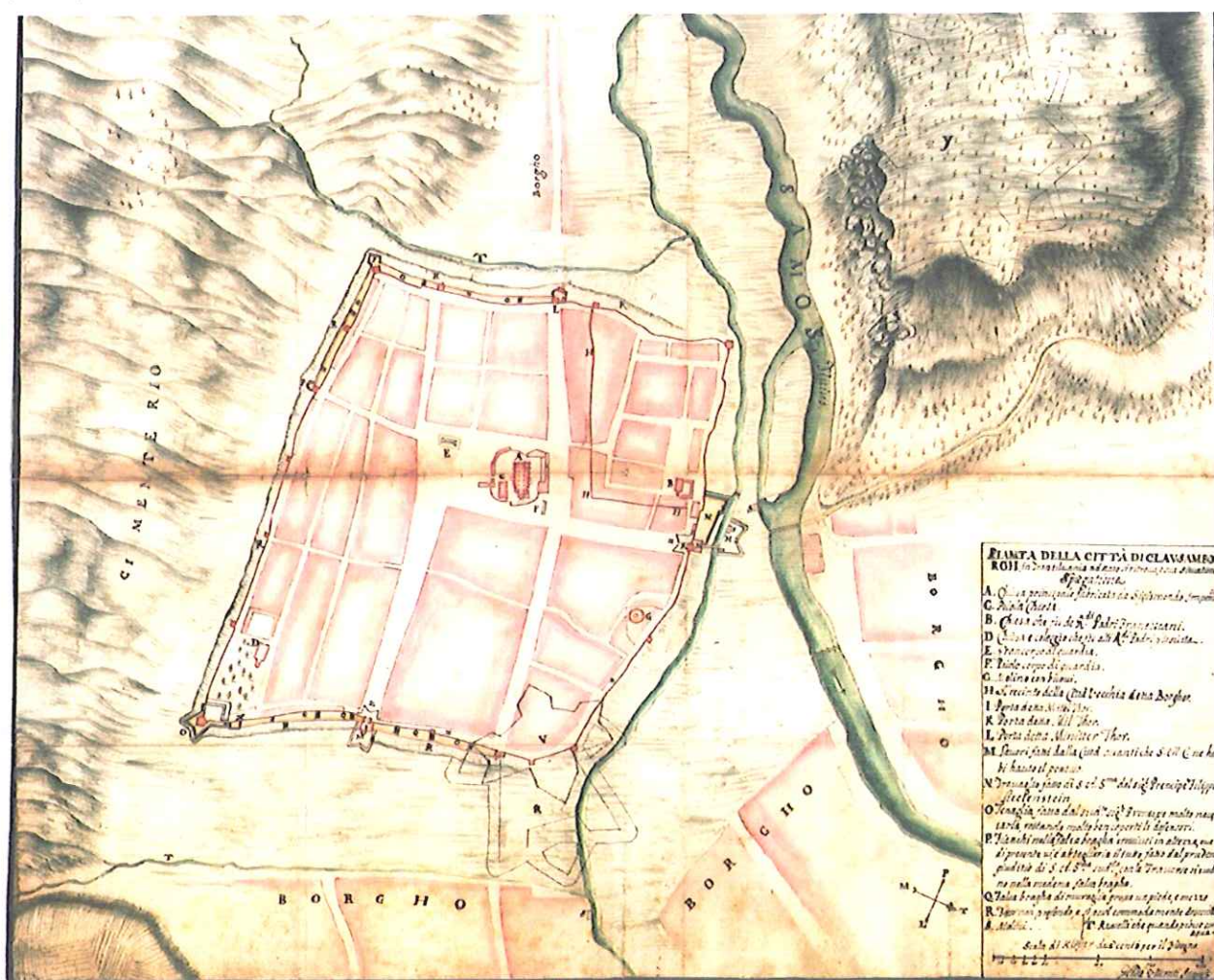
¹⁰ Idem, „Barocul și neoclasicismul clujean”, în Ștefan Pascu (ed.), *Istoria Clujului*, Cluj, 1974, p. 247.

¹¹ Idem, *Clujul baroc*, p. 20.

militar și arhitectul de fortificații Giovanni Morando Visconti (1652-1717), originar din Curio, a sosit în regiune în 1691, fiind numit peste doi ani arhitect militar șef al principatului.

Activitatea sa constructivă a fost precedată de o serie de lucrări topografice și de inventariere a fortificațiilor existente și a reliefului Transilvaniei, Banatului și unei părți a Serbiei, teritorii vizate de campaniile militare aflate în desfășurare alături de o bogată legendă explicativă, publicate în 1699 la Sibiu, cu numele de „MAPPA DELLA TRANSILVANIA”. Rezultatul muncii lui Visconti și a unei întregi echipe de desenatori și topografi est extrem de exact, oferind superiorilor austrieci date de actualitate asupra orașelor și fortificațiilor transilvănene.¹² Printre acestea se numără și harta Clujului (1699), care redă zidurile de incintă medievale, însă nu prezintă cetățuia.¹³

Planul cetății Clujului, cu prima propunere pentru o fortificație de tip Vauban, 1691

După relevarea a 11 cetăți existente ale Principatului, Giovanni Morando Visconti a trecut la

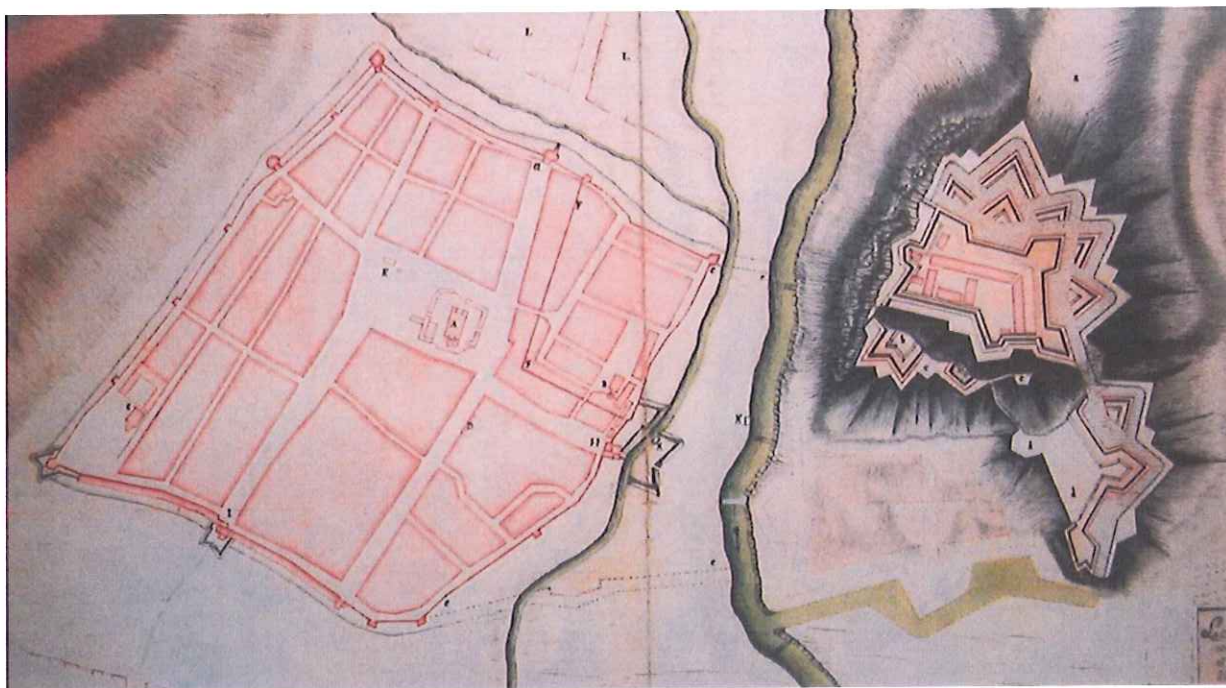
¹² Nicoale Sabău, „Giovanni Morando Visconti in Transilvania. Intorno a un piano inedito per ‘il Castello’ din Cluj”, în Nicolae Sabău (ed.), *Maestri Ticinesi In Transilvania Tra Cinquecento e Settecento*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2007, pp. 56-57.

¹³ P. Kovács Klára, „Cetățuia din Cluj-Napoca”, în *Enciclopedia Virtuală din România*,

actualizarea programului de fortificații moderne, solicitate de curtea vieneză. Interesul pentru zona colinară a Clujului este ilustrat de o hartă ce reprezintă așezarea la sfârșitul secolului al XVII-lea, care se află în Arhivele de Război din Viena, realizată la 1691, cu o legendă redactată în limba italiană.¹⁴

Aici avem de fapt, cea mai veche propunere pentru o fortificație de tip Vauban în Transilvania, cu toate că planul acesteia este doar schițat. Se observă un plan poligonal, alungit pe axa est-vest, cu 5 bastioane în formă de pană și 5 raveline, fără să fie prefigurate alte construcții în interiorul cetății, plan care de altfel nu a fost pus în aplicare, fiind curând modificat.

*Giovanni Morando Visconti – Planul cetății Clujului,
cu propunere pentru o fortificație de tip Vauban, 1712*

Primul proiect complex, semnat de către Giovanni Morando Visconti, datează din anul 1712 și se află la Arhivele de Război din Viena. Acesta cuprinde planul cetății vechi a Clujului și propunerea de ridicare a fortificației pe colina de deasupra orașului, numită *Castello*. În partea dreaptă jos, apare textul: „*Proposta fatta li. 15 Luglio 1712 da G.M.(oran)do Visconti*”.¹⁵

Prin urmare, Visconti a început măsurătorile pe teren la începutul anului 1712 pentru prima citadelă ridicată de habsburgi în Transilvania și în vara aceluiași an a întocmit proiectul amintit, trimis spre aprobare autorităților vieneze. Proiectul lui Visconti a fost aprobat la 27 februarie 1713 de Consiliul de Război de la Viena și de însuși președintele acestuia, principele Eugeniu de Savoia. Din avizul său reiese și rolul pe care urma să îl îndeplinească această fortificație în protejarea și *controlarea*

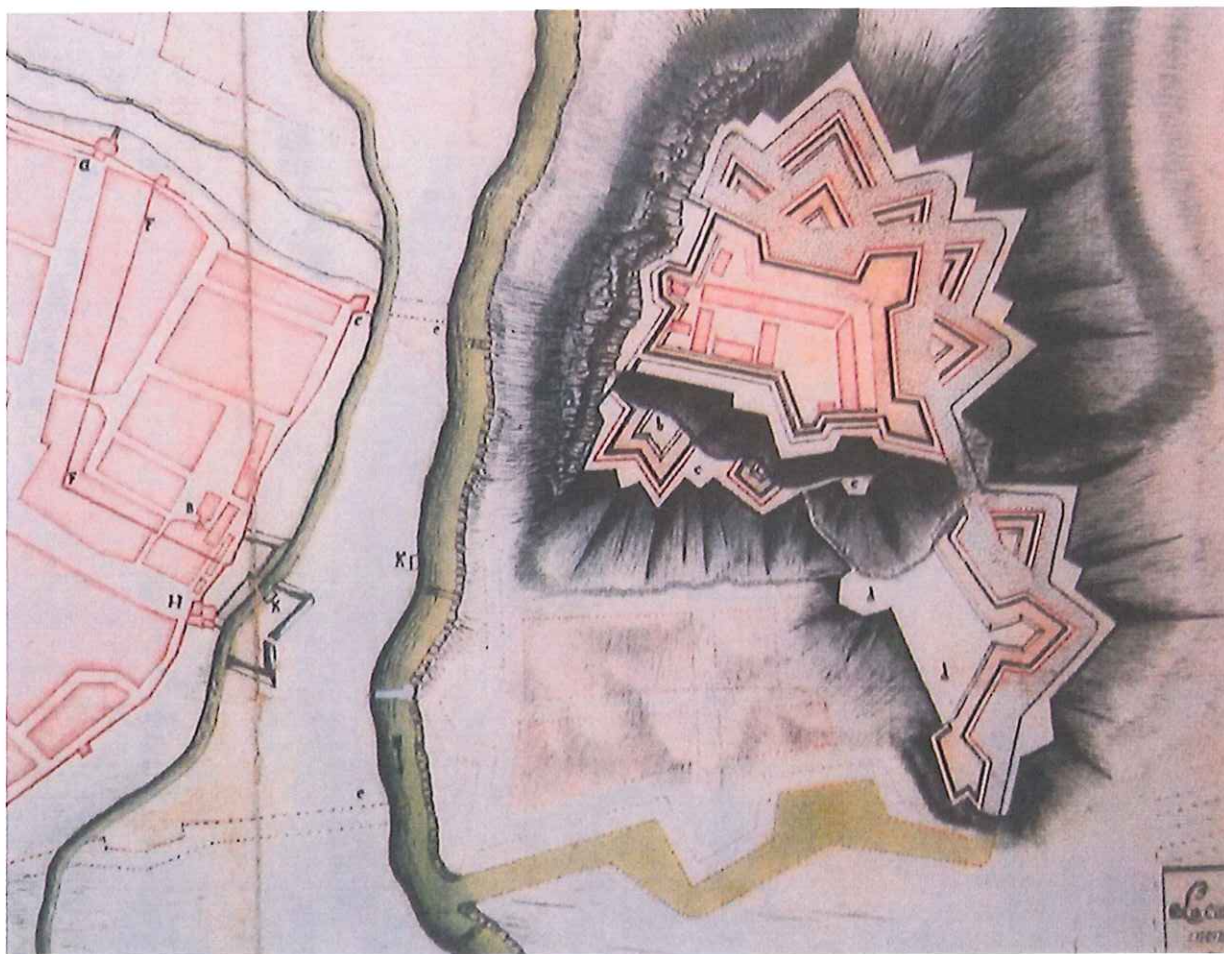
<http://www.encyclopediavirtuala.ro/monument.php?id=155>, accesat la 15 iulie 2017.

¹⁴ Nicolae Sabău, *op. cit.*, p. 59.

¹⁵ *Ibidem*, p. 60.

așezării urbane de maximă importanță.¹⁶

Giovanni Morando Visconti – Planul cetății Clujului, 1712 – detaliu fortificație Vauban

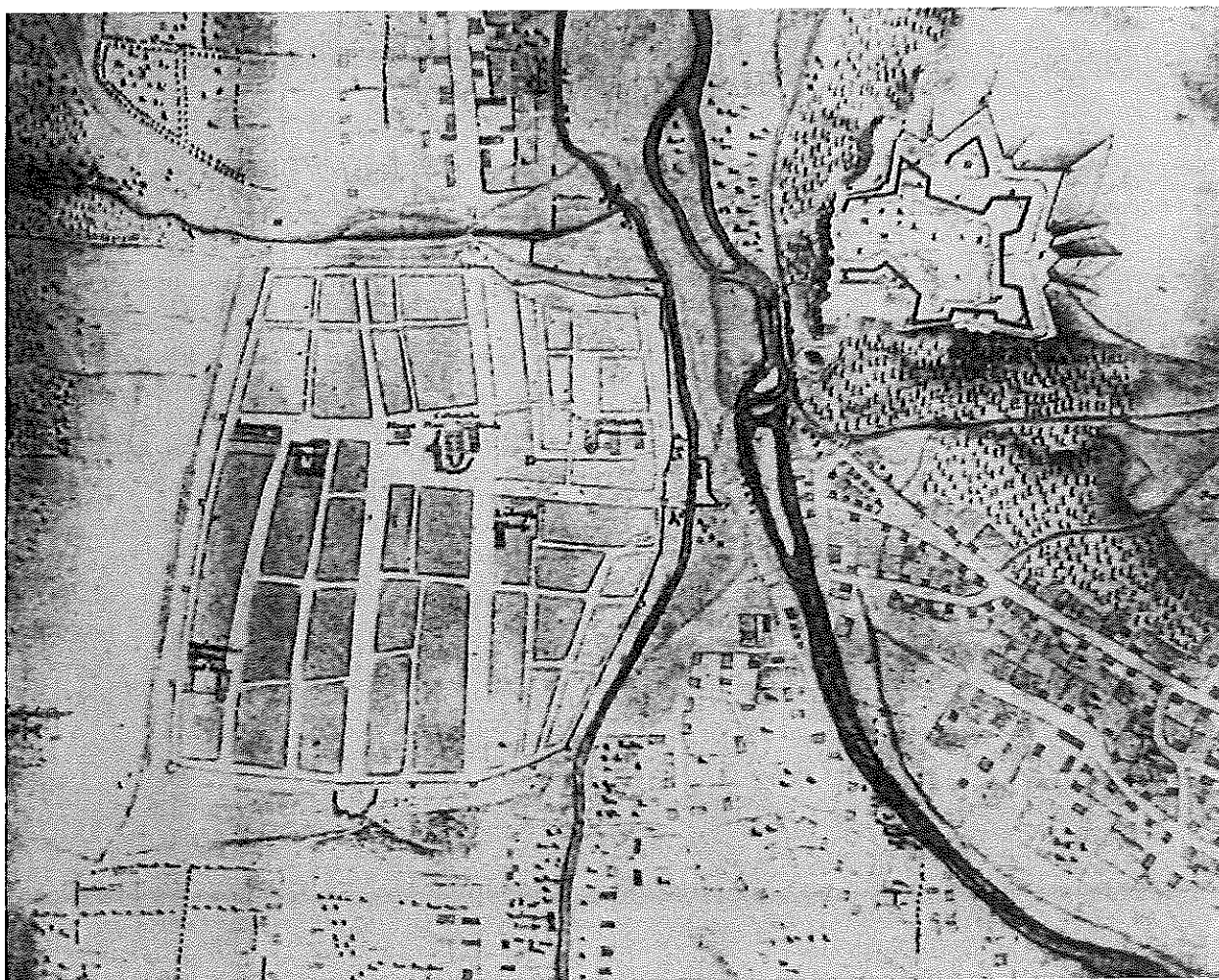
Planul cu dimensiunile de 75x48 cm este desenat cu penița în china și apoi colorat. Obiectivele reprezentate sunt explicate în două legende. Textul din partea stânga jos, în traducere, este: „*Plan al orașului Cluj, în care se observă o propunere pentru un Castello și o nouă incintă pentru magazii și spații pentru cavalerie, separate de oraș. Explicație pentru oraș: A. Biserica catedrală (sic!) a Arienilor. B. Biserică și colegiu ale Iezuiților. C. Biserică și colegiu ale Reformaților. D. Casă ce servește ca biserică pentru Evanghelici. E. Piața și Corpul de gardă. F. Vechiul Clausenburg, numit azi Orașul Vechi. G. Poarta numită Monastur. H. Poarta Morii. I. Poarta numită Turnul de Mijloc. K. Mori. L. Așezări/suburbii ruinate, distruse aproape în totalitate*”.¹⁷

Acesta reprezintă planul Clujului împreună cu propunerea unei citadele pe colina aflată la nord de oraș, o fortificație de tip Vauban, de plan pentagonal neregulat, alungit pe axa nord-sud. La colțuri sunt prevăzute bastioane destul de proeminente. Inginerul profită de terenul aflat la dispoziție,

¹⁶ P. Kovács Klára, *op. cit.*

¹⁷ Nicolae Sabău, *op. cit.*, p. 61.

inaccessibil și abrupt pe latura de sud, dinspre Someș, renunțând la planul regulat, complet. În schimb, sunt întărite mai puternic laturile de est, vest și nord, cu o serie de lucrări avansate de fortificație. În special zona de est este întărită suplimentar, unde a fost prevăzut un bastion (b) și un element de fortificare suplimentară (c), pentru protecția magaziiilor și a cavaleriei. Zona de nord-est este studiată cu atenție, aici urmând a se ridica un bastion ce avea rol de cavalier al acestor ample fortificații – indicate cu linie punctată – ce trebuiau apoi unite cu zidurile orașului. Conform acestui proiect, întreaga latură de nord a vechii cetăți a Clujului urma să fie demolată, permițând accesul liber către noua cetate de tip Vauban de pe malul stâng al Someșului. Cetățuia urma să comunice cu incinta medievală a orașului, care se afla încă în funcțiune la sfârșitul secolului al XVII-lea, cu toate că vechile cortine întărite de 22 de turnuri și bastioane nu mai corespundeau conceptului modern de apărare. Cetatea veche urma să fie legată de cetățuie cu câte un zid pe laturile de est și vest, traversând canalul Morii și Someșul.¹⁸

Planul cetății Clujului și al Cetățuiei, 1718

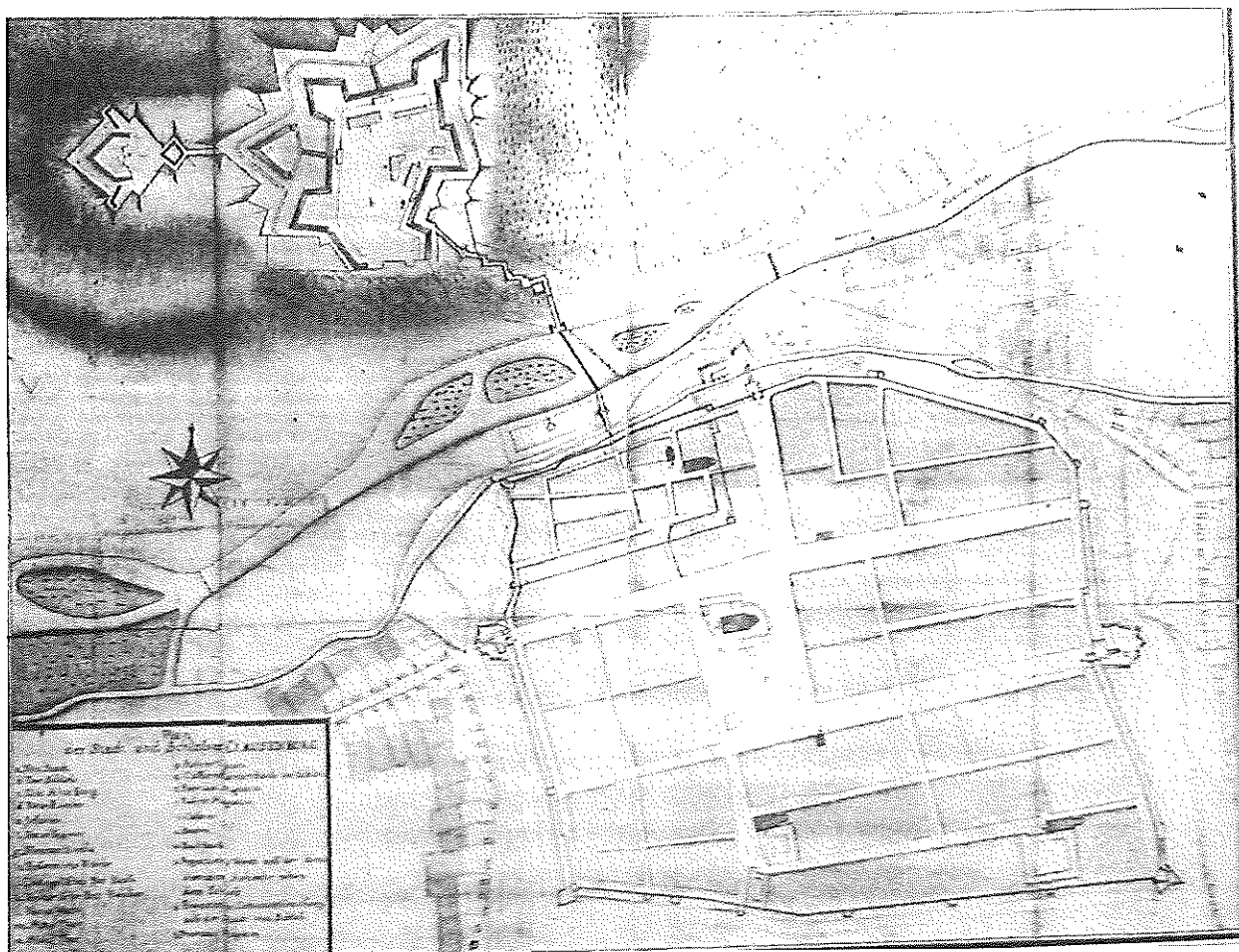
¹⁸ *Ibidem*, p. 62.

În interiorul cetății noi, urmau să fie construite două mari clădiri alungite, dispuse în unghi, alături de alte șapte edificii mai mici, amplasate cu precădere în zona de est, ce aveau să fie folosite de unitatea de cavalerie staționată aici.¹⁹

Lucrările, începute cu o întârziere de doi ani de la momentul acordului imperial, s-au desfășurat cu intermitențe. În cadrul unei festivități, la 30 mai 1715 a început săparea terenului, însă în luna aprilie a anului 1717 survine moartea lui Giovanni Morando Visconti, astfel că șantierul este întrerupt.²⁰

Din anul 1718 datează un plan aflat în Arhivele de Război de la Viena²¹, care prezintă cetatea veche a Clujului și cetatea nouă de tip Vauban, însă cu o modificare importantă a proiectului, care nu va mai respecta complexitatea celui original. Astfel, se observă cetatea nouă de plan poligonal, alungită pe direcția nord-sud, cu 5 bastioane în formă de pană și o ravelină în partea de vest, dar lipsesc elementele avansate de fortificare proiectate inițial, sau zidurile de legătură cu cetatea veche.

Planul cetății Clujului și al Cetățuii, 1718

¹⁹ *Ibidem.*

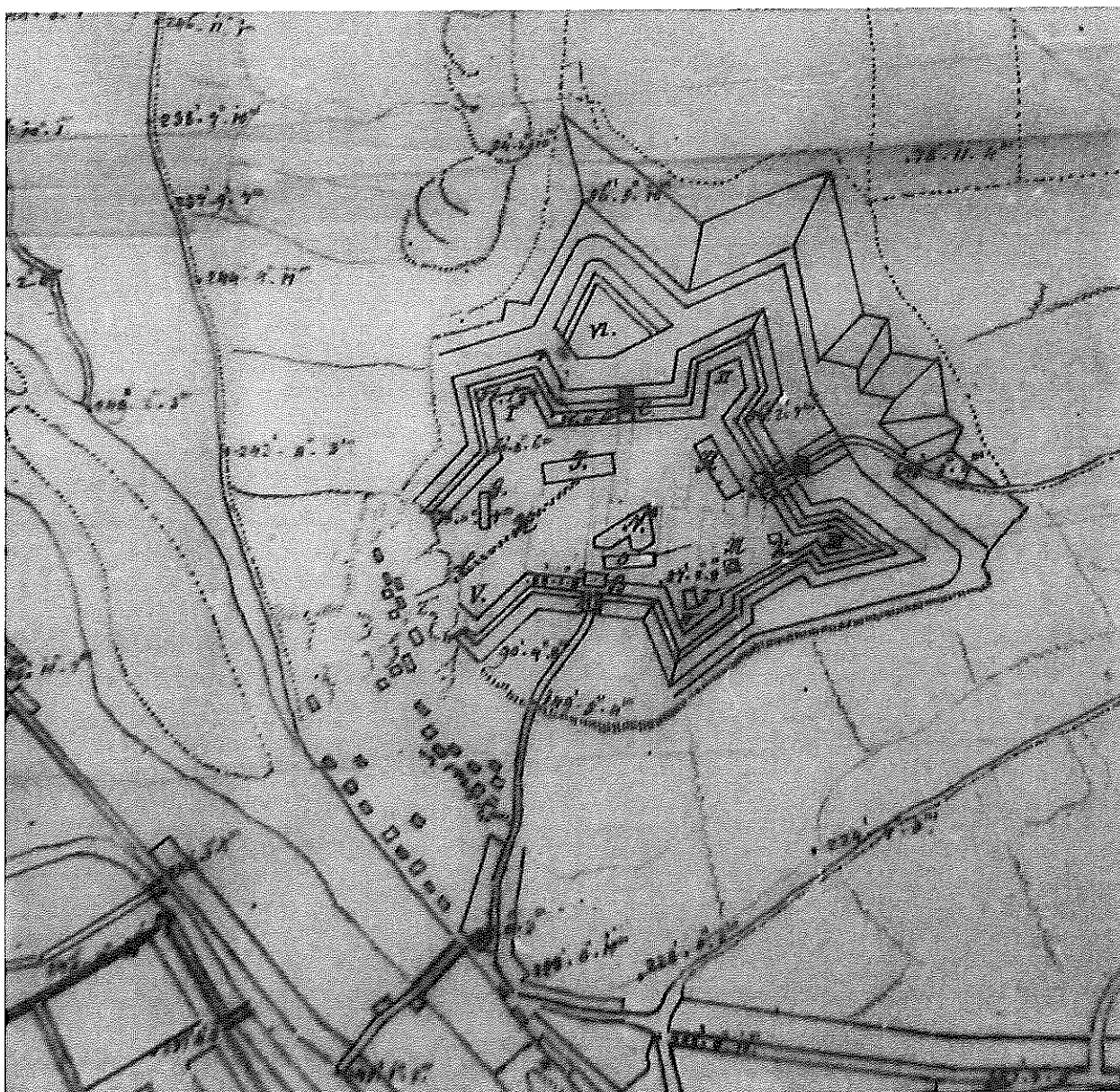
²⁰ *Ibidem*, p. 63.

²¹ *Ibidem*, p. 59.

Lucrările sunt reluate în ritm susținut în anii 1721-1723²².

Un alt plan al cetății, realizat la 1734 la inițiativa colonelului Johann Konrad Weiss, directorul cetăților imperiale din Transilvania în al treilea deceniu al secolului al XVIII-lea, prezintă aproximativ același tip de fortificație. La acesta adaugă o propunere de întărire a zonei vestice, cu un avanpost independent, sub forma unui bastion complex, în formă de pană, respectiv în locul celor două ziduri de legătură cu orașul, prefigurează un drum întărit, care coboară spre Someș și leagă cele două maluri ale râului prin Podul Nemților.²³ Nici acest plan nu a mai fost executat, lucrările fiind încheiate în anul 1735, în formă simplificată.

Planul Cetății, 1750

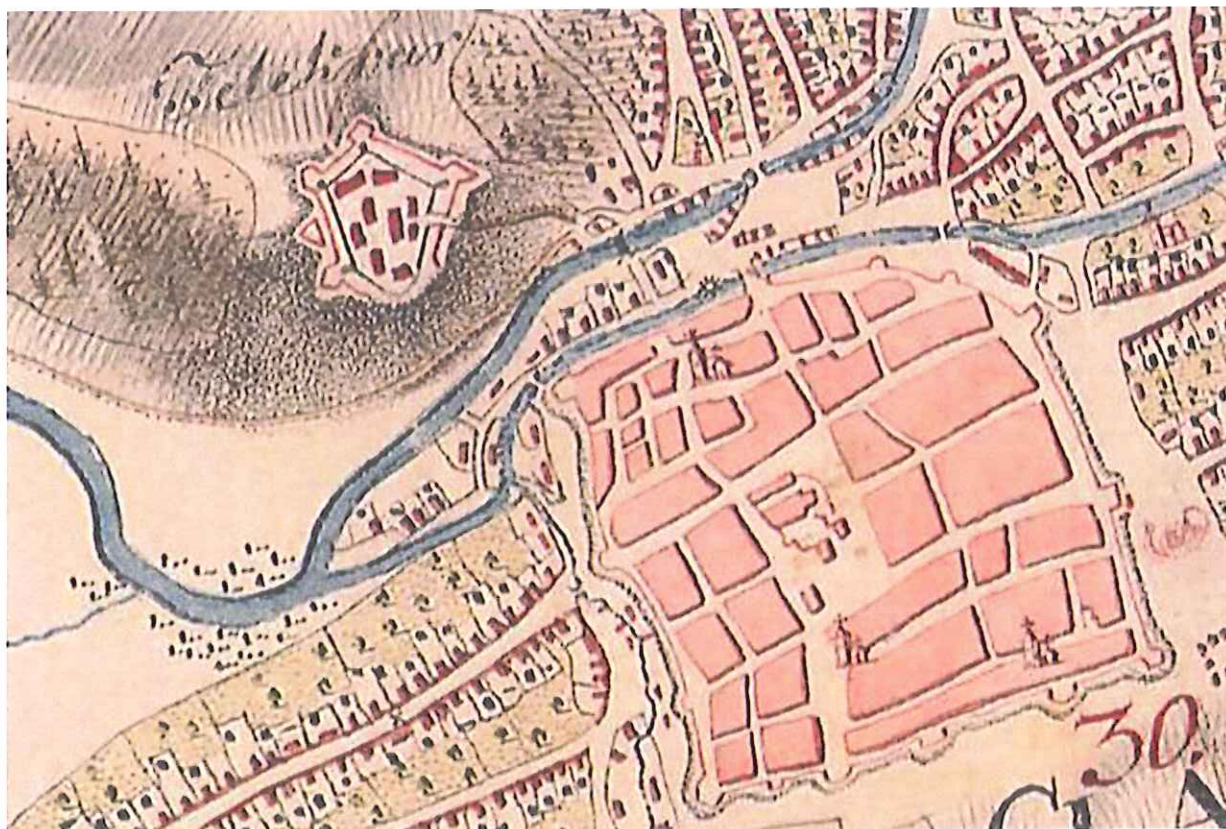
²² Mircea Țoca, *Clujul baroc*, p. 21.

²³ Nicolae Sabău, *op. cit.*, p. 59.

Cea mai exactă reprezentare a fortificației în forma în care a fost finalizată este cea din anul 1750, aflată în Arhivele Naționale din Budapesta. Extrem de detaliată și însoțită de o legendă explicativă în limba germană, harta include toate elementele defensive care au fost în cele din urmă construite, alături de edificiile ridicate în interiorul incintei și funcțiunile acestora.²⁴

Astfel, cetatea Clujului a fost ridicată după un plan poligonal neregulat, alungit pe axa nord-sud, cu 4 bastioane în formă de pană (*I, II, III, IV*) și un ravelin în partea de vest (*VI*), în timp ce spre sud era amenajată o zonă de legătură cu versantul abrupt – Anschluss an das Präcipisse (*V*). Accesul se realiza prin trei porți (dinspre est – Poarta Apei, *Wasser Thor B*; dinspre nord – Poarta Vienei, *Wiener Thor A*; dinspre vest – Poarta Ravelinului VI, *Thor so vermahlen zum Ravelin N.VI*). Cu litera *D* și *E* sunt notate podul din lemn ce făcea legătura între cele două maluri ale Someșului – Podul Nemților, respectiv scările de acces către Poarta Apei.

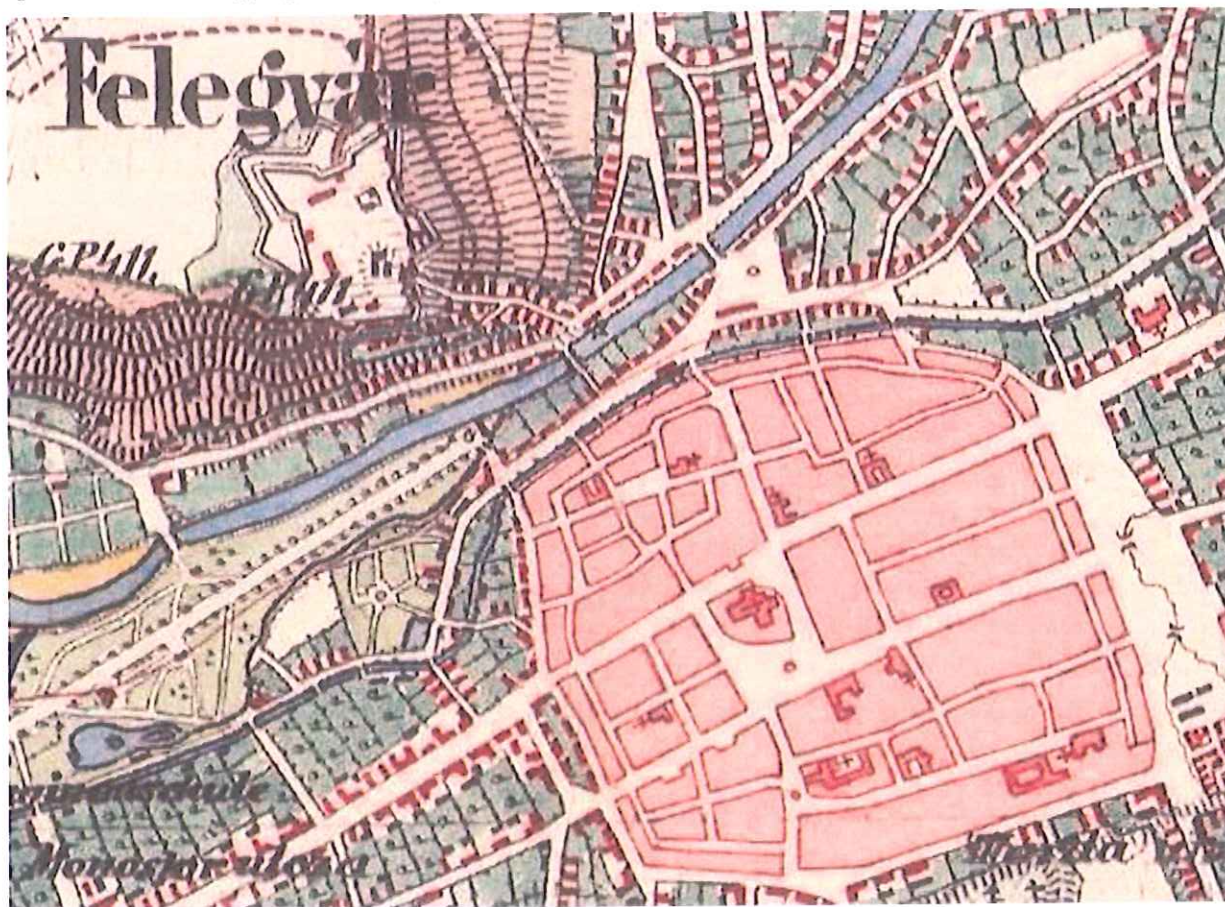
Cetățuia pe Prima Ridicare Topografică Militară (1763-1787)

Pe aceeași hartă din anul 1750 sunt notate și planurile, respectiv funcțiunile, edificiilor construite în interiorul incintei ce deserveau garnizoana militară cantonată aici: sediul comandamentului (*C.I.*), sediile oficialilor (*A.I.* și *B.I.*), depozitul de muniție – *Pulver Magazin (F)*, grajdurile pentru caii oficialilor și remiza pentru atelaje – *Officers Stallung und Wagen Remise (G)*, vechea cazarmă – *Alte*

²⁴ *Ibidem*, p. 64.

Caserne (H), privata – Privette (K), fântâna cetății – Citadell Brunn (M), depozitul de provizii și cuptorul – Milit. Verpflegs Bäkerey (N), depozitul pentru cereale – Milit. Verpflegs Schüttboden (O)²⁵.

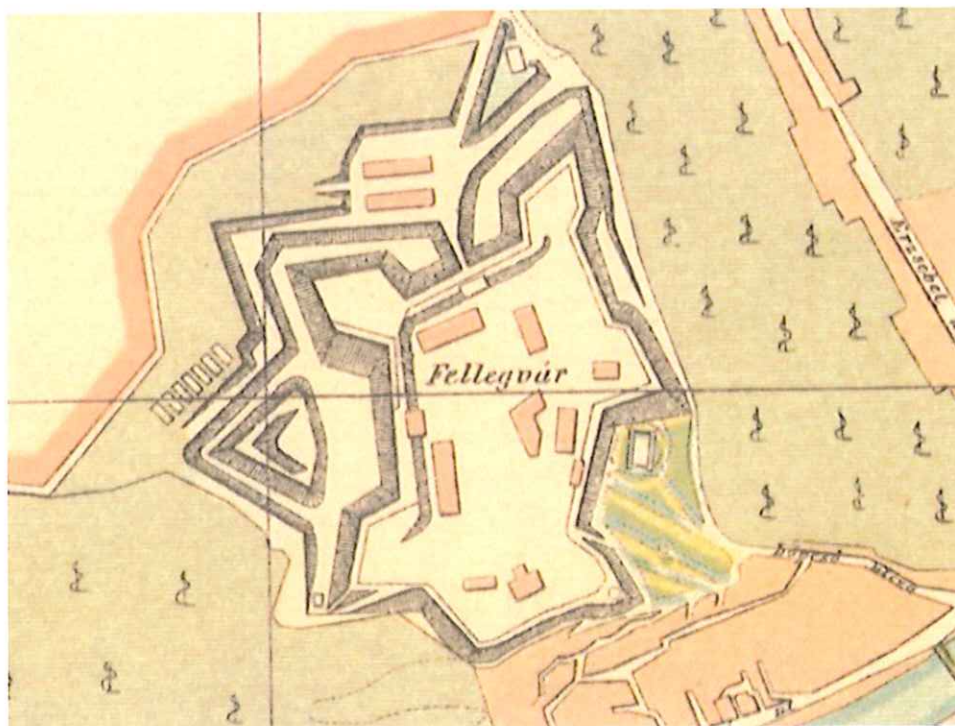
Cetățuia pe A Doua Ridicare Topografică Militară (1806-1869)

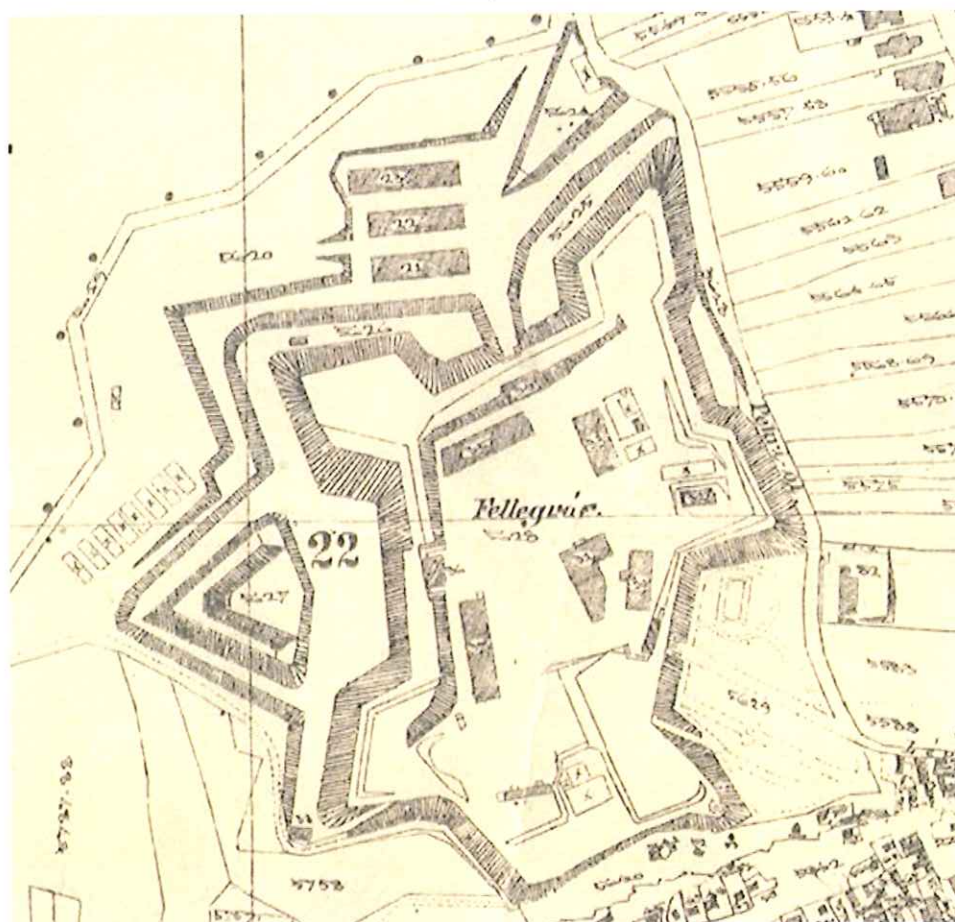
Fotografie din interiorul Cetății la 1916

²⁵ Mircea Țoca, *Clujul baroc*, p. 24.

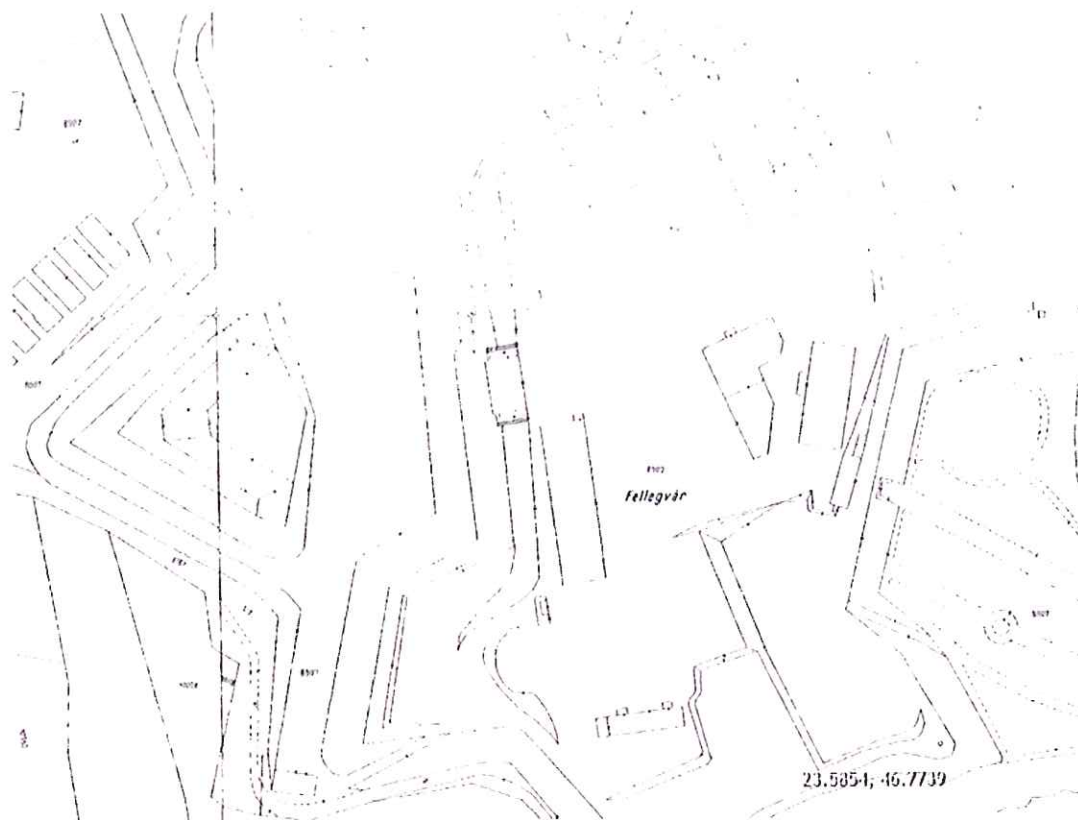
Planul Cetățuiei la 1902

Planul Cetățuiei la 1917

Fotografie aeriană a cetății la 1975

Planul Cetății la 1941

Astfel, cetatea construită de austrieci la Cluj reprezintă cel mai vechi ansamblu de arhitectură barocă laică păstrat în Transilvania, fiind prima dintre fortificațiile ridicate în secolul al XVIII-lea aici.

Cetatea nu a avut un rol important în cadrul sistemului de apărare al principatului în cazul unui atac extern, ci era destinată, în primul rând, asigurării unui control eficient asupra Clujului.²⁶ Valul de pământ și, în general, lipsa unui sistem solid de fortificație nu puteau asigura complexului un rol efectiv în cazul unui atac de proporții, dar putea să prevină orice încercare de nesupunere sau răzvrătire a Clujului, în condițiile anulării funcției militare a bastioanelor și turnurilor vechii incinte medievale a orașului și a poziției strategice excepționale a cetății construite de austrieci, care domina întregul nucleu al Clujului.²⁷

Cetatea de tip Vauban a Clujului fusese construită așadar începând cu anul 1715, aceasta fiind urmată de cetatea mult mai amplă din Alba Iulia. Cetăți de tip Vauban au fost proiectate și pentru apărarea Făgărașului și Sibiului, ulterior însă s-a renunțat la construcția lor.²⁸

Planul Clujului de la mijlocul secolului al XVIII-lea reprezintă Cetățuia terminată, într-o formă ușor diferită, ceva mai simplă, decât proiectul inițial. Aceasta a păstrat dispoziția pentagonală neregulată, s-a simplificat în schimb sistemul lucrărilor de fortificație avansate și s-a renunțat și la îmbinarea acesteia cu incinta medievală a Clujului. Complexul a fost apărat de lucrări de pământ, bastioane fără urechi pe patru dintre colțuri, respectiv un semibastion pe latura sud-vestică, legate de un val de pământ simplu. Șanțul sec din fața bastioanelor a fost urmat spre exterior de un drum acoperit și *glacis*, cu excepția laturii sudice, mai ocrotită din cauza pantei abrupte a dealului. O *ravelină* a fost construită pe latura nord-vestică. Cetățuia avea trei porți, pe latura estică, vestică și nordică. În interiorul incintei fortificate au fost construite o serie de clădiri pentru a satisface necesitățile garnizoanei instalate în cetate: cazărmi, depozite de muniții, depozite de alimente, clădiri pentru comandamentul cetății.²⁹

Între bastioanele de nord și de nord-est istoriografia precizează că se mai află un coridor îngust de acces în cetate, tăiat în grosimea valului de pământ și acoperit cu o boltă turtită.³⁰

Datorită terenului abrupt, inaccesibil, în colțul sud-estic valul nu a mai fost construit.³¹

Fără a putea stabili o cronologie exactă a acestora, istoriografia de specialitate consideră că lucrările la fortificația propriu-zisă s-au desfășurat în două-patru etape. Întâi au fost făcute valurile de pământ, porțile de acces și porțiunile dinspre exterior ale coridoarelor. Apoi au fost realizate

²⁶ *Ibidem*, p. 21.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ P. Kovács Klára, *op. cit.*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Mircea Țoca, *Clujul baroc*, p. 21.

bastioanele de pământ în formă de pană, s-au adăugat porțiunile dinspre interior ale coridoarelor, iar deasupra au fost înălțate corpurile patrulaterale ale porților.³² În spațiul delimitat de valul de pământ au fost ridicate în cele din urmă clădirile destinate cazarmei, atelierelor, depozitelor, pulberăriei etc.³³

Poarta de est – coridorul de acces: porțiunea mai largă aparține probabil unei faze mai târzii a construcției, când spre interior, în corespondența acestei părți, a fost înălțat un corp de clădire.³⁴

Poarta de nord – și în acest caz se pot observa două faze în construirea celor două porțiuni ale coridorului de acces. Mai veche este porțiunea dinspre exterior – prezentând în pereți lăcașurile pe unde se rulau lanțurile pentru manevrarea porților – acoperită cu o boltă cilindrică turtită (care înspre exterior, pe o porțiune de cca. 1,5 m, a fost refăcută în secolul XX), mai scundă decât porțiunea cealaltă, spre care are un arc cu bolțarul median marcat. În parte, acest bolțar a fost acoperit când s-a construit porțiunea mai nouă, spre interior.³⁵ În prezent, la acest corp se realizează lucrări de reabilitare.

Înfățișarea porții de vest a fost mult tip necunoscută, deoarece din cauza unor alunecări de teren, s-a prăbușit. În cadrul unor lucrări de consolidare, în capătul dinspre exterior al coridorului, a fost ridicat un perete. Și aici porțiunea mai nouă a coridorului a fost inclusă în corpul de clădire cu plan dreptunghiular.³⁶ În prezent, la acest corp se realizează lucrări de reabilitare, care vizează și reconstruirea coridorului și a porții.

În spațiul delimitat de bastioanele de nord și nord-est se află clădirea care adăpostea pulberăria. Pe latura sudică, dezaxată, se află ușa cu un ancadrament din piatră cu un amplu bolțar median proeminent, pe care sunt cioplite în relief cifrele anului 1718.³⁷

Un alt *corp de clădire* păstrat până în prezent este cel aflat la nord de Poarta Apei, care a avut funcțiunea de depozit pentru cereale. Acesta a fost reabilitat recent, primind funcțiunea de atelier de proiectare.

Toate celelalte clădiri menționate anterior și aflate în interiorul incintei până la mijlocul secolului XX, au fost înlăturate cu prilejul lucrărilor de construire a Hotelului Belvedere în anii 1969-1970 și de amenajare a unei parări aflate la nord de acesta, respectiv a unei străzi asfaltate pentru acces carosabil.

În zona de vest a cetății, pe ravelin, a fost ridicat anterior Turnul Parașutiștilor.

Din păcate, începând cu mijlocul secolului XX Cetățuia a fost agresată continuu din cauza fragmentării proprietății, respectiv a abandonării elementelor istorice, a amenajărilor improprii unui sit

³² *Ibidem*, p. 23.

³³ *Ibidem*.

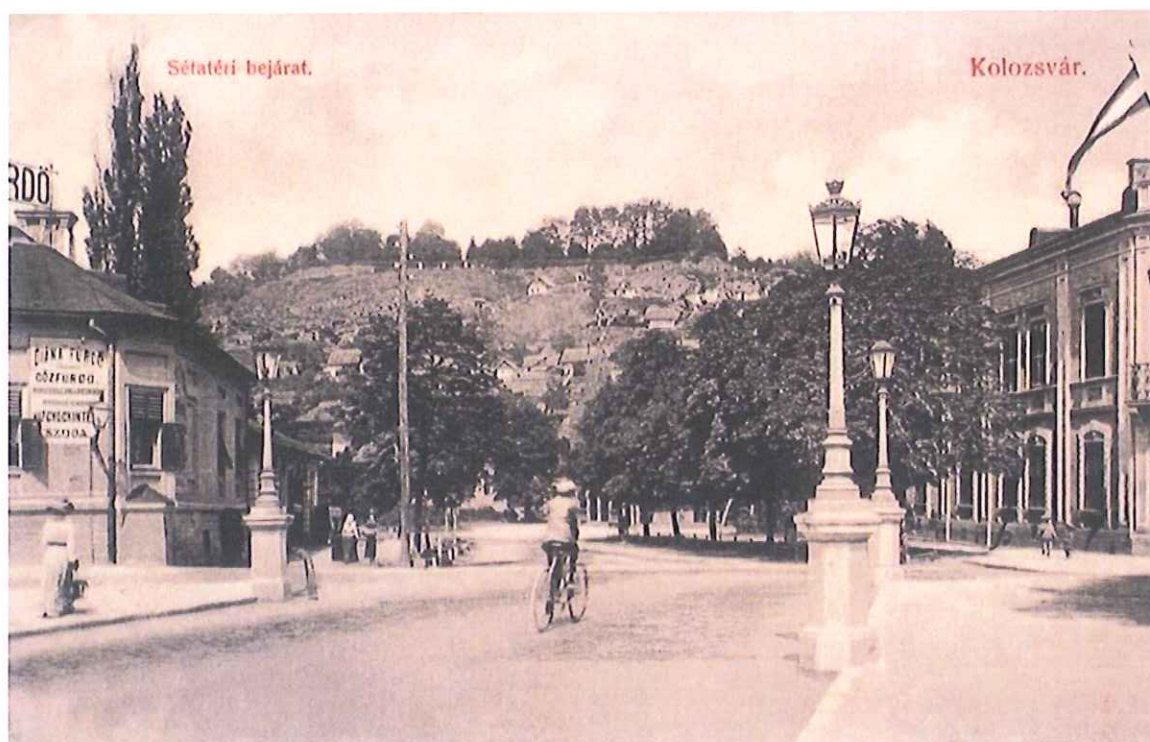
³⁴ *Ibidem*, p. 22.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

monument istoric și a neîntreținerii spațiilor verzi, ce au dus la un aspect dezolant al ansamblului și la degradarea elementelor originale încă păstrate.

Vedere către Cetățuie la începutul secolului XX

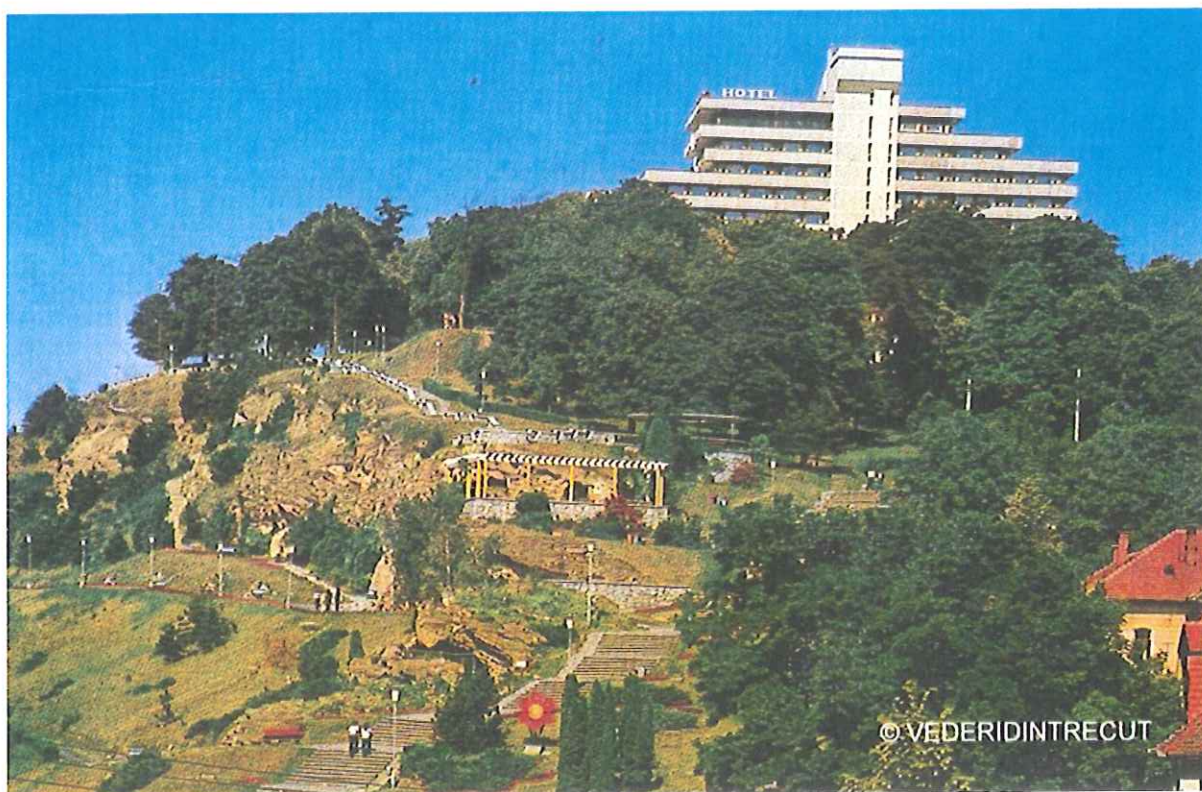

Vedere către Cetățuie după ridicarea Hotelului Belvedere

Vedere către Cetățuie în anii 1960

Vedere către Cetățuie în anii 1980

3.2. AMPLASAMENT, PLANIMETRIE ȘI VOLUME

Cetățuia aflată la nord de centrul istoric a fost ridicată pe dealul Kőmál, o terasă situată cu 60 m deasupra Someșului, care constituie în același timp și interfluviul dintre valea Someșului și cea a pârâului Nadăș, pe care fortificația le domina. Acest interfluviu prezenta pante abrupte (40-50⁰) către sud și est, greu accesibile și zone împădurite către vest³⁸. În prezent, colina pe care se află cetățuia i-a luat numele, făcând parte din Cartierul Gruia, în care începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea s-au ridicat vile de locuit care înconjoară astăzi ansamblul.

Complexul fortificației se prezenta unitar, sub forma unui incinte cu val de pământ simplu, cu planul alcătuind un poligon neregulat cu cinci laturi, alungit pe axa nord-sud. În colțuri au fost construite 4 bastioane proeminente. Datorită terenului abrupt, inaccesibil, în colțul sud-estic valul nu a mai fost construit.³⁹ În celelalte porțiuni, în fața valului și a bastioanelor a fost amenajat un glacis.⁴⁰ În porțiunile dinspre est, nord-est și vest, valul era străbătut de 3 porți monumentale, incluse în corpuri de clădiri cu etaj, austere ca înfățișare, ce serveau ca sediu al comandamentului și locuințe ale ofițerilor.⁴¹ Poarta de est se află la capătul unui drum în pantă, de care se leagă prin trepte. În partea de vest a cetății a fost construit un ravelin, pe care în secolul XX a fost ridicat Turnul Parașutiștilor.

Alături de clădirile porților, în interiorul incintei se mai păstrează în prezent două clădiri istorice, fostul depozit de muniție și fostul depozit de cereale. Celelalte edificii au dispărut după mijlocul secolului XX, când pe latura de sud a cetății a fost ridicat Hotelul Belvedere și s-au amenajat parcare și drumul de acces carosabil către acesta.

3.3. ELEMENTE DE FORTIFICARE

Poarta de est a cetății, aflată la capătul treptelor ce pornesc de pe Strada Dragalina, este precedată de două contraforturi masive, din piatră sumar ecarisată, care sprijină tăietura în valul de pământ. Intrarea, în formă de mâner de coș, este flancată de doi pilaștri, lipsiți de capiteli, uniți deasupra arcului de o platbandă orizontală, încălecată de o cornișă cu profilul curb înspre interior, pentru a asigura scurgerea apei.

Tăiat parțial în grosimea valului de pământ, coridorul de acces are o porțiune mai îngustă spre exterior și una mai largă spre interiorul cetății, ambele fiind acoperite cu bolți specific baroce su profilul în mâner de coș. Porțiunea mai largă aparține probabil unei faze mai târzii a construcției, când spre interior, în corespondența acestei părți, a fost înălțat un corp de clădire cu două niveluri, cu forme

³⁸ *Ibidem*, p. 21.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

simple și funcționale, cu parterul boltit și etajul tăvănit.⁴² La etaj ferestrele sunt lipsite de ancadrame, în schimb, cele de la parter dinspre interiorul cetății, au ancadrame din piatră, de formă patrulateră.

Poarta de est văzută dinspre interior

Coridorul boltit al porții de est

Contrafortul sudic și ancadramentul porții de est

Acoperișul clădirii este în patru ape, cu învelitoare din țiglă solzi prin care se ridică coșuri de

⁴¹ *Ibidem.*

fum din zidărie.

Starea de conservare a edificiului este extrem de precară. Neutilizată în prezent, clădirea prezintă multiple degradări la coridorul de acces. Pietrele contraforților sunt dizlocate, rosturile măcinate, iar ancadramentul porții deteriorat, în stare pulverulentă. Pereții și bolta coridorului prezintă de asemenea pietre dizlocate, în timp ce umezeala afectează pereții până la nivelul etajului.

Etajul porții de est văzut dinspre sud-vest

Etajul porții de est văzut dinspre nord-est

Poarta de nord are spre exterior o înfățișare asemănătoare cu cea a porții de est, cu deschidere în formă de mâner de coș și pilaștri fără capiteluri, uniți de o platbandă orizontală. Deasupra cornișei cu profil curb se află însă un fronton din cărămidă, arcuit în centru și legat în capete cu partea superioară a contraforturilor aflate în fața tăieturilor în valul de pământ. Și în acest caz se pot observa două faze în construirea celor două porțiuni ale coridorului de acces. Mai veche este porțiunea dinspre exterior – prezentând în pereți lăcașurile pe unde se rulau lanțurile pentru manevrarea porților – acoperită cu o boltă cilindrică turtită (care înspre exterior, pe o porțiune de cca. 1,5 m, a fost refăcută în secolul XX), mai scundă decât porțiunea cealaltă, spre care are un arc cu bolțarul median marcat.⁴³ În parte, acest bolțar a fost acoperit când s-a construit porțiunea mai nouă, spre interior, prevăzută cu o boltă cilindrică cu penetrații care nu se întâlnesc în ax. Porțiunea mai nouă a coridorului a fost inclusă în corpul de clădire cu două niveluri, înălțat deasupra. În această clădire, încăperile parterului sunt toate acoperite cu bolți cilindrice turtite, cu penetrații care nu se întâlnesc în ax, în timp ce toate încăperile etajului sunt tăvănite. Ușile prin care se pătrunde din coridor în încăperile parterului au ancadrame patrulate, cioplite din piatră. Din interiorul fortificației, pe niște trepte care flanchează peretele estic al clădirii, se ajunge la micul platou amenajat în fața etajului, spre exterior. Accesul la încăperile etajului este asigurat de două uși. Spre curte, etajul are trei ferestre, iar spre laturi câte două, toate

⁴² *Ibidem*, p. 22.

⁴³ *Ibidem*.

înzestrate cu ancadramente dreptunghiulare modelate din mortar.

În prezent la acest corp se realizează lucrări de reabilitare.

Poarta de nord văzută dinspre sud

Coridorul porții de nord

Poarta de nord văzută dinspre nord-vest

Ancadramentul exterior al porții de nord

Înfățișarea *porții de vest* a fost mult tip necunoscută, deoarece din cauza unor alunecări de teren, s-a prăbușit. În cadrul unor lucrări de consolidare, în capătul dinspre exterior al coridorului, a fost ridicat un perete. Și aici porțiunea mai nouă a coridorului a fost inclusă în corpul de clădire cu plan dreptunghiular.⁴⁴ În această porțiune coridorul este acoperit cu o boltă cilindrică, iar în aceea dinspre interior, vădit mai largă, cu o boltă cilindrică turtită, cu penetrații care se întâlnesc în ax. Sub fiecare penetrație se află o intrare spre încăperile parterului, acoperite toate cu bolți cilindrice cu penetrații, care se întâlnesc în axa mediană. Și aici porțiunea mai nouă a coridorului a fost inclusă în corpul de clădire cu plan dreptunghiular. Etajul are trei încăperi: aceea din axa mediană este acoperită cu o boltă cilindrică cu trei perechi de penetrații, sub care se află tot atâtea uși asigurând, într-o parte și în alta, accesul la câte o încăpere laterală tăvănită, relativ simplă.⁴⁵

⁴⁴ *Ibidem.*

⁴⁵ *Ibidem*, p. 23.

În prezent, la acest corp se realizează lucrări de reabilitare, care vizează și reconstruirea coridorului și a porții.

Poarta de vest zăcută dinspre sud-est

Fosta intrare dinspre vest – înzidită ulterior

Fațada de est a porții de vest

Lucrări de reabilitare în prezent

Între bastioanele de nord și nord-est, istoriografia precizează existența unui *coridor îngust de acces în cetate*, tăiat în grosimea valului de pământ și acoperit cu o boltă cilindrică turtită din piatră. Spre interior, acestui coridor îi corespunde un ancadrament semicircular cioplit în piatră, în timp ce în exterior se mai păstrează doar urme ale unui asemenea ancadrament.⁴⁶

Dintre elementele de fortificare inițiale se mai păstrează astăzi *bastioanele de vest, nord și nord-est, ravelinul de vest și șanțul cetății*.

Din păcate, modul în care se prezintă este unul nesatisfăcător, amenajarea acestora fiind învechită și depășită, iar întreținerea lor lăsată de dorit. Realizată sub forma unei promenade la sfârșitul secolului XX, se mai păstrează o alee cu dale din ciment care reconstituie un traseu pe partea

superioară a valului de pământ, unind cele trei porți prin exterior și cele trei bastioane. Aleea este flancată de șiruri de arbuști și un gard viu, care obturează privirea și nu permit o percepere în ansamblu a elementelor istoice. De asemenea, pe multe porțiuni promenada este întreruptă, existând zone unde valul de pământ s-a prăbușit, dalele lipsesc sau sunt sparte, iar vegetația necontrolată a invadat punctele de perspectivă.

Bastionul de nord – alee

Bastionul de nord – alee

Bastionul de nord parțial prăbușit

Garaje amenajate în șanțul de pe latura de est

Șanțul cetății, care s-a păstrat în stare bună de conservare pe laturile de vest și nord, este complet nevalorificat, invadat de o vegetație abundentă, care nu permite accesul.

⁴⁶ *Ibidem.*

Pe latura de est, către Strada Cetății, șanțul a fost ocupat parțial de garaje construite în ultimele decenii.

Șanțul cetății pe latura de nord

Șanțul cetății pe latura de nord

Șanțul cetății pe latura de nord invadat de vegetație

Șanțul cetății – vedere către poarta de vest

Șanțul cetății pe latura de vest cu amenajări depășite

Ravelinul de vest complet nesemnalizat

3.4. ALTE EDIFICII

În spațiul delimitat de valul de pământ au fost ridicate o serie de clădiri destinate cazarmei, atelierelor, depozitelor, pulberăriei etc. Funcționale, lipsite de elemente de articulare și decor, nici aceste clădiri nu prezintă elemente stilistice care să îngăduie o precizare a cronologiei.⁴⁷

Dintre acestea, până în prezent s-au păstrat doar două: fosta pulberărie și fostul depozit de cereale. Pe ravelinul de vest a fost construit Turnul Parașutiștilor, iar celelalte clădiri, aflate în partea sudică și centrală a incintei, au fost înlăturate cu prilejul lucrărilor de construire a Hotelului Belvedere și de amenajare a parcurii și drumul de acces dinspre nord către aceasta.

Fostul depozit de cereale văzut dinspre sud-vest

La dreapta intrării principale, de est, se află un corp masiv, ce a avut funcțiunea de depozit pentru cereale. Clădirea are un plan patrulater alungit, cu două niveluri și acoperiș înalt. Ușile și ferestrele (câte șase pe laturile lungi de est și vest, câte patru pe celelalte) au încadramente

⁴⁷ *Ibidem.*

dreptunghiulare simple, din piatră, asemănătoare celor de la etajul corpului de clădire de la poarta de nord. Caracteristic este acoperișul, cu lucarne relativ ample, dispuse în două șiruri, câte cinci în pantele de est și vest, respectiv câte trei în celelalte.

Edificiul a fost reabilitat recent, primind funcțiunea de atelier de proiectare.

Fosta pulberărie văzută dinspre sud-vest

În spațiul delimitat de bastioanele de nord și nord-est se află clădirea care adăpostea *pulberăria*. Netencuiți, pereții sunt construiți din bucăți de piatră sumar ecarisată, care, pe laturile scurte, urcă până sub coama acoperișului în două ape. Ferestrele sunt puține și au ancadrame patrulatere cioplite din piatră. Pe latura sudică, dezaxată, se află ușa cu un ancadrament din piatră: într-un chenar patrulater, cu marginile marcate printr-o platbandă în relief, este înscrisă o intrare cu arcada în formă de mâner de coș și cu un amplu bolțar median proeminent, pe care sunt cioplite în relief cifrele anului 1718. La interior are o amplă boltă semicilindrică, din piatră.⁴⁸

⁴⁸ *Ibidem.*

4. INVENTARUL DE VALORI AL ANSAMBLULUI

Ansamblul Cetății Clujului, care a fost prima fortificație de tip Vauban construită de austrieci în Transilvania, după planurile inginerului militar Giovanni Morando Visconti, între anii 1715-1735. Cu toate pierderile suferite în secolul XX, cetatea a supraviețuit tendinței de demolare a incintelor fortificate ale Transilvaniei, reprezentând o valoare inestimabilă prin vechimea sa. Ansamblul este considerat un document valoros, datorită faptului că prin formele sale arhitecturale dezvăluie realități istorice, tehnici de construcție, strategii de apărare și evoluția lor de-a lungul timpului.

Curtine și șanțuri:

- Val de pământ precedat de un șanț sec și un *glacis*.

Bastioane și raveline:

- Volumetria și amplasamentul fiecărui bastion (nord-vest, nord și nord-est) în formă de pană în cadrul ansamblului arhitectural Cetățuia Clujului;
- Volumetria și amplasamentul ravelinului de vest.

Porți, coridoare de acces în cetate și clădiri istorice păstrate în interiorul acesteia:

- Volumetria și amplasamentul celor trei porți de acces în cetate: Poarta de est (Poarta Apei) aflată la capătul scărilor ce pornesc din Strada Dragalina; Poarta de nord (Poarta Vienei) aflată pe latura de nord a cetății, către Strada Călărașilor; Poarta de vest aflată către ravelinul pe care s-a construit Turnul Parașutuștilor;
- Sistemul istoric de compartimentare al nivelurilor celor trei porți, cu încăperi boltite la parter și încăperi tăvănite la etaj;
- Structura de rezistență a porților: pereți, bolți din cărămidă, planșee din lemn, șarpantele acoperișurilor cu învelitoare din țiglă solzi;
- Ancadramentele din piatră și mortar originale ale golurilor clădirilor celor trei porți și ale celor din interiorul incintei (fostele depozite de muniție și de cereale);
- Valoare istorică deosebită prezintă ancadramentul din piatră al ușii Pulberăriei, inscripționat cu anul 1718.

5. RECOMANDĂRI

În eventualitatea lansării lucrărilor la acest ansamblu, *recomandările noastre* se referă în special la păstrarea peisajului cultural și arhitectural al Cetății Clujului nealterat, prin prezervarea ansamblului cetății în forma sa existentă și doar prin intervenții minimale de conservare și consolidare solicitate de starea de degradare a unora dintre elemente, respectiv de punere în valoare a elementelor originale, complet „invizibile” în prezent.

Prezența arheologului pe șantier este obligatorie în acest caz.

Recomandări:

- Înlăturarea vegetației abundente și parazitare din zonele din imediata vecinătate a valului de pământ și a șanțului cetății; respectiv întreținerea și curățirea lor periodică, pentru a preîntâmpina reapariția vegetației parazitare;
- Repararea zonelor unde valul de pământ sau fragmente din bastioane s-au prăbușit, cu metode constructive similare;
- Punerea în valoare a traseului de promenadă ce unește cele trei porți și cele trei bastioane păstrate;
- Punerea în valoare a șanțului cetății, prin curățirea de vegetație abundentă, dotarea cu mobilier specific spațiilor verzi și realizarea unui circuit de promenadă care să coboare și în aceste zone;
- Desfacerea garajelor construite în șanțul de pe latura de est;
- Punerea în valoare a ravelinului de vest, prin realizarea unui circuit de promenadă care să includă și această zonă;
- Reabilitarea Porții de est, aflată într-o stare de degradare accentuată – conferirea unei funcțiuni care să permită întreținerea sa corespunzătoare pe viitor; Curățirea și rerostuirea zidăriei cu mortar compatibil cu clădirile istorice; Înlăturarea consolidărilor anterioare care sunt degradate sau care dăunează zidului (rosturi cu mortar pe bază de ciment, tencuilei exfoliate și umede etc.); Înlocuirea grilajelor metalice și a tâmplăriilor degradate cu altele adecvate din punct de vedere stilistic și estetic cu ansamblul din care fac parte;
- Punerea în valoare a diferitelor elemente originale (goluri, arce de descărcare, coronamentul elementelor de fortificare)
- Amplasarea de piese informative pentru turiștii și clujenii care vizitează frecvent ansamblul,

însă nu cunosc istoria și înfățișarea vechii Cetăți (machete etc.).

– Continuarea cercetării în timpul realizării lucrărilor, în vederea completării prezentului studiu cu noile informații care cu siguranță vor surveni în etapele viitoare.

6. SURSE

- **, *Térképlapok Kolozsvár Történetéből*, Erdély Szépmíves Céh Kolozsvár, 1993.
- Gaal György, *Kolozsvár kétezer esztendeje dátumokban*, <http://www.scribd.com/doc/87439153/Gaal-Gyorgy-Kolozsvar-ketezer-esztendeje-datumokban>, accesat la 15 iulie 2017.
- Idem, *Kolozsvár kétezer esztendeje dátumokban - Kolozsvári kronológia*, <http://www.reocities.com/heartland/5381/kvar.html>, accesat la 15 iulie 2017.
- Mihály, Melinda, „Fortificațiile Clujului”, în Kovács, András și Kovács Kiss, Gyöngy (ed.), *Clujul renascentist*, Cluj, 2008, pp. 6-23.
- Țoca, Mircea, „Barocul și neoclasicismul clujean”, în Ștefan Pascu (ed.), *Istoria Clujului*, Cluj, 1974.
- Idem, *Clujul baroc*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983.
- Sabău, Nicolae, „Giovanni Morando Visconti in Transilvania. Intorno a un piano inedito per „il Castello" di Cluj”, în Sabău, Nicolae (ed.), *Maestri Ticinesi In Transilvania Tra Cinquecento e Settecento*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2007, pp. 51-79.